

ACTUALITATEA DISPUTEI MAIORESCU-LOVINESCU. O ANALIZĂ A PRESEI SCRISE

HENRIETA ANIȘOARA ȘERBAN

„Teoria formelor fără fond“ a lui Titu Maiorescu sau disputa formă-conținut, dintre Titu Maiorescu și Eugen Lovinescu, își are și astăzi relevanță, în special din perspectiva integrării europene a României. Ideile acestei dispute pot oferi schema metodologică de analiză a multor fenomene contemporane. În acest studiu ne-am oprit la o analiză a presei scrise din perspectiva acestei dispute extrem de actuale.

Care este dimensiunea informativă a presei scrise și în ce măsură este aceasta reprezentată de substanța sa informativă, de un conținut identificabil? Este cumva structura sau forma mesajului ceea ce dă iluzia unei informații și a unei informări? Poate fi mesajul o „cochilie“ goală? Să, dacă informația este o componentă concretă a mesajului, s-ar putea identifica niște particularități specifice pentru presa scrisă din România? Ne confruntăm în mai mare măsură cu forma sau cu conținut când este vorba de presa scrisă? Ar trebui să minimalizăm importanța formei? Ar trebui să ne interesăm, în analize, în mod exclusiv de conținut?

Un răspuns mai complet, cuprinzând elementele vizate prin toate aceste întrebări, am putea obține dacă pornim de la premisa că informația din presa scrisă este „prinsă“ într-o negociere mai amplă între un conținut ce se vrea cât mai democratic și o formă capitalistă, aceasta de pe urmă caracteristică presei scrise din democrațiile de tip occidental (sau aspirând a fi democrații de tip occidental).

După o tipologie sugerată de profesorul Nico Carpentier*, acest studiu investighează zona informativă a presei scrise, din cele patru descrise pentru analiza mesajului din presa scrisă — zona informativă, zona reprezentativă din punct de vedere social, zona reprezentativă din punct de vedere politic și, ultima, zona participativă. Tot în acest context de analiză, în zona informativă, putem preciza cinci direcții de urmărit în disputa formă-conținut. Astfel, acest studiu urmărește următoarele aspecte:

1. Să identifice dacă presa scrisă românească este accesibilă, ca nivel de adresabilitate;

* N. Carpentier, B. Grevisse, *Des massmedias qui font bourger*, Brussels: Fondation Roi Baudouin, 2004; N. Carpentier, *Coping with the Agoraphobic Mass Media Professional. A Typology of Journalistic Practices Reinforcing Democracy and Participation*, Brussels: CeMeSo, Centre for Mass Media Sociology, 2003.

2. Să decidă dacă presa scrisă românească este favorabilă acțiunii sociale;
3. Să aprecieze dacă presa scrisă românească oferă informație pozitivă;
4. Să identifice informația personalizată și natura acesteia, și
5. Să aprecieze dacă presa scrisă românească oferă informație critică în ceea ce îi privește pe politicieni, sistemul politic, *status quo*-ul etc.

O extrem de succintă prezentare a disputei Maiorescu-Lovinescu și a relației formă-conținut, ca forțe cu rol structurant pentru cultura română, poate că sunt un *memento* util. Desigur, voi începe cu prezentarea unor minimedalioane ale personalităților și vederilor lor, aşa cum reies din dispută.

Titu Maiorescu (1840–1917) a fost filosof, estetician, critic literar, profesor la Universitatea din Iași, ministru al Educației Publice, deputat, membru al Academiei Române, prim-ministru (1910–1912). Dar, pentru acest studiu, ca și în general, Titu Maiorescu trebuie menționat în primul rând ca *ghid al culturii române*. Împreună cu Junimea, în jurul anului 1863, adunând în jurul său nume sonore de tineri intelectuali români, precum Petre Carp, Vasile Pogor, Theodor Rosetti și Iacob Negruzzi, Maiorescu începea să își îndeplinească această funcție de „călăuză culturală“ descurajând autorii superficiali și netaLENtați, precum și stabilind o ierarhie clară a valorilor în creația literară, artistică și filosofică. În acest mod, el deja contribuia la intrarea României, precum și a valorilor românești, într-un circuit universal al culturii.

Perspectiva maioresciană poate fi rezumată prin „teoria *formelor fără fond*“. Părerea sa este că români nu ar trebui să îmbrățișeze formele străine într-un mod necritic, ci să își *creeze* propriile forme, dintr-un fond autohton de forme, pe care pot broda după plac, sau de la care pot porni pentru a veni cu forme noi, în același timp necopiate de la alte neamuri și păstrând ceva din spiritul celor autohtone.

Dacă ar trebui să integrez perspectiva maioresciană într-o preocupare mai generală pentru calitatea democratică a mesajului de presă scrisă, m-aș întoarce la ideea exprimată de către John Fiske în *Reading the Popular [Interpretând ceea ce este popular]* (1998). Fiske explică în această lucrare faptul că mesajul din presa scrisă — al cărui exponent de marcă, consideră el, sunt „știrile“ — este o creație care a apărut urmând alte reguli decât ale creațiilor de un alt tip. În acord cu această logică diferită, există mereu un conținut, iar acesta nu poate fi considerat „rău“ într-un mod general, ci numai în acord cu scopurile sale. Iar scopurile mesajului de presă, atât în conținut cât și în formă, sunt legate de imperativul de „a face popularare evenimentele acestei lumi“ (cap. 8). Maiorescu, prin perspectiva lui asupra lumii, ar respinge o asemenea poziție. Din perspectivă maioresciană, relația de negociere dintre formă și conținut ar trebui dezechilibrată în favoarea unui conținut românesc pentru mesajele jurnalistiche, dublat de o formă autohtonă. Pentru Maiorescu, informația trebuie să fie obiectivă, adevărată, educativă și devotată tradițiilor românești și nu de divertisment, sau populară (cum consideră Fiske), direcție-forță de orientare a culturii românești în întregul ei, ce ar trebui, în acord cu perspectiva maioresciană, aplicată și la presa scrisă.

Dar acestdezacord cu Fiske nu este o surpriză, dat fiind decalajul de epoci, situaarea diferită a celor doi intelectuali în epocile lor (Maiorescu fiind „ctitor de

cultură“, față de Fiske, specialist în studii culturale, într-o cultură cu o conștiință de „cultură majoră“ și într-o țară care celebrează *melting pot*-ul — și care prosperă cultural de pe urma acestei atitudini). Opoziția maioresciană față de mesaje care să fie în primul rând populare se corelează și cu oroarea față de cosmopolitism ca mască pentru acea lipsă de valoare ce nu-și poate dovedi măsura sa națională. Interpretând perspectiva maioresciană, înțeleg stările, mesajele presele scrise, ca pe niște creații valoroase nu prin capacitatea lor de a distra și nici prin popularitatea lor, ci prin abilitatea lor de a fi *năționale și tradiționale*.

Din perspectivă maioresciană, presa (scrisă, românească) ar trebui să fie elitistă, relevantă pentru prezentul și viitorul națiunii, accesibilă și populară, în măsura în care este necesar îndeplinirii acestui scop naționalist. Presa ar trebui să fie pozitivă și accesibilă acțiunii sociale în interes național, să fie critică, iarăși în măsura în care interesul național o cere. La modul aparent, poziția lui Maiorescu este învechită. În fapt, trebuie reamintite deschiderile acestei poziții maioresciene, spre exemplu, faptul că, în general, Maiorescu a fost partizanul îmbogățirii limbii române prin neologisme, cu condiția ca acestea să fie strict necesare și potrivite cu specificul vocabularului limbii noastre. Poziția lui Maiorescu cu privire la neologisme este expusă în *Direcția nouă* (1872) și *Neologismele* (1881). De asemenea, faptul că Maiorescu era un bun cunoșcător al gânditorilor vremurilor lui și al curentelor de idei din epocă arată deschiderea intelectualului român. Numai cunoșcând ideile epocii poți fi autoreflexiv și poți spera să realizezi ceva original. Acest imperativ se evidențiază, în scările sale, de la *Considerații filosofice* (1860) la *Critice* (1874). Gândirea trebuia păstrată deschisă și critică. El nu considera nici limba un obiect geometric, definitiv, determinat de reguli, ci unul organic, aşadar, în mod potențial măcar, aflat în dezvoltare (*Considerații filosofice*). Poziția maioresciană nu este aşadar caracterizată prin rigiditate și închidere, ci prin rigurozitate și deschidere spre dialog. De aceea, poziția maioresciană este o moștenire valoroasă și actuală, pe care o are cultura română de recuperat, din „secolul națiunilor“, în secolul XXI, „al paradoxurilor și al conversației universale“.

Rămâne totuși următorul puzzle: „Ce anume, care anume ar trebui să fie considerată tradiția românească în jurnalism?“ În timp ce respingem fără ezitări „jurnalismul“ comunist al anilor 1944–1989, am putea să mai găsim ceva actual în jurnalismul anilor '20 și '30, sau chiar mai timpuriu, din România? Maiorescu foarte probabil că ar respinge, tot în numele interesului național, demagogia și rudimentarul luptelor pentru putere politică, care au marcat aceste perioade. În același timp, probabil că ar identifica un model în gazetăria lui Mihai Eminescu, într-un fel de conservatorism critic.

Într-o lume atât de complexă ca a noastră, în care modernismul rămâne articulat la postmodernism fără a-l guverna, aşadar, din punctul de vedere al filosofiei contemporane, Titu Maiorescu este un modernist.

Eugen Lovinescu (1881–1943) a fost un intelectual român de marcă, scriitor și critic literar. A urmat gimnaziul împreună cu Mihail Sadoveanu, iar între 1899 și 1903, a absolvit cursurile Facultății de Litere, avându-l ca profesor pe Titu Maiorescu. În 1909, își ia doctoratul la Sorbona cu lucrarea „*Jean-Jacques Weiss et son oeuvre littéraire*“, prefațată de Emil Faguet. Scrie *Istoria civilizației române*

moderne (1924–1925), *Istoria literaturii române contemporane* (1926–1929). Neojunimist, impresionist, el este un adept hotărât al autonomiei esteticului în artă. Modernismul grupării *Sburătorul*, este inițiat și consolidat prin apariția revistei cu același nume (1919). Scriitorul a rămas ca reper cultural important în cultura română. Lovinescu a debutat ca poet prin volumul *Pași în nisip* (1906), dar a mai semnat piese de teatru și o nuvelă. Perspectiva lovinesciană este reprezentată prin teoria sincronismului. Sincronismul poate fi definit ca proprietate a două sau mai multe fenomene de a fi produse, sau de a se manifesta, în același timp. Perspectiva lovinesciană exprimă faptul că civilizația, în general, și cultura, în special, se dezvoltă în mod firesc prin *împrumut și imitație*.¹

Sincronismul presupune acceptarea schimbului de valori, a elementelor care conferă „actualitatea“ fenomenului literar. Prin modernizare, Lovinescu înțelege depășirea unui spirit „provincial“, evident tradiționalist, și de aceea literatura trebuie sincronizată cu „spiritul veacului“. Ca un răspuns la „teoria formelor fără fond“, din perspectiva sincronismului, Eugen Lovinescu elaborează și *teoria mutației valorilor*, prin care consideră că, sub acțiunea timpului, prin sincronizare, operele literare își modifică valoarea estetică, unele dintre ele devenind inactuale, nereceptate de lectorii viitorului.² Prin sincronism și prin mutația valorilor estetice, Lovinescu promovează, în critica literară, un proces de „primenire“ a literaturii române, prin trecerea de la liric la epic, de la subiectiv la obiectiv, de la literatura de inspirație rurală la aceea citadină, ceea ce ar permite, prin complexitatea și diversitatea personajelor din acest mediu, aprofundarea analizei psihologice, ca modalitate de expresie literară, pe atunci încă nouă.³

Ideea centrală a sincronismului este că datorită mijloacelor moderne de comunicare în masă, atât cultura, cât și civilizația unui popor, se dezvoltă poate și mai alert, nu în mod exclusiv prin împrumut și imitație, ci și prin adaptare la un climat mondializat, datorită legăturilor mult mai puternice cu alte culturi și civilizații ale altor popoare, ale altor țări.⁴ Lovinescu observă și că, dată fiind posibilitatea propagării mai rapide a informației, se poate considera că *centrul creativ este pretutindeni*. Această interdependență culturală este direct răspunzătoare pentru acel „spirit al timpului“ despre care vorbesc filosofii culturii, un spirit cultural ce pare să determine o configurație culturală relativ similară în lume la un moment dat.⁵

¹ Eugen Lovinescu, *Memorii*, București, Editura Minerva, 1988; Camil Petrescu, *Eugen Lovinescu sub zodia seninătății imperturbabile*, București, Editura Gramar, 2000.

² Fie că a fost lipsit de o înțelegere profundă, spre exemplu, în ceea ce îl privește pe Caragiale, fie că a fost mult prea optimist în privința „schimbării la față a României“, Lovinescu îl trecea pe Caragiale între cei ce vor fi marcați de patina timpului. Împotriva teoriei mutației valorilor se pronunță, între alții, George Călinescu, care a fost în tinerețe discipol al lui Lovinescu.

³ Totuși, Lovinescu nu a ezitat să recunoască în 1920, prin apariția romanului *Ion* al lui Liviu Rebreanu, „cea mai puternică creație obiectivă a literaturii române“, în posida faptului că era de inspirație rurală.

⁴ În termeni căt se poate de maiorescieni, Eminescu vorbea despre fantezie și reflecție ca surse ale unor opere (literare) de valoare. Dint-o perspectivă lovinesciană, contactul strâns cu alte culturi, împrumutul și imitația pot stârni și fantezia și reflecția pentru că întotdeauna în împrumut și imitație este subînțeleas un efort de adaptare, iar adaptarea este deschiderea necesară *sine qua non* pentru creația originală.

⁵ Dar este vorba de o similaritate cu adevărat relativă, luată în termeni foarte relaxați, fiindcă, după cum observăm astăzi și în contextul fenomenului numit „glocalizare“, pe măsură ce globalizarea se aprofundează, apar și fenomene locale — culturale și sociale, politice și economice — tot mai accentuate.

Prin sincronism, culturile și civilizațiile se pot dezvolta în mod concomitent unele în raport cu altele, sau se pot dezvolta în măsuri comparative, în ceea ce privește calitatea și conținutul acestor dezvoltări culturale, chiar dacă se poate să se dezvolte în mod complementar sub raportul formelor îmbrăcate și al subiectelor dezvoltate preferențial de acestea. Cu alte cuvinte, culturile pot fi contemporane unele cu altele.

De observat faptul că teoria lovinesciană este în sine un „citat“, un tip de „împrumut“ sincronist, amintind de teoria susținută de către sociologul francez Gabriel Tarde (1842–1904). Prin toate aceste caracteristici, dintr-o perspectivă filosofică contemporană, în condițiile în care modernismul rămâne articulat la postmodernism fără a-l guverna, Eugen Lovinescu poate fi considerat un postmodernist. Pozițiile celor doi titani ai culturii române pot fi considerate complementare și din perspectiva complementarității care există actualmente modernism și postmodernism.

În această perspectivă, producerea mesajelor de presă scrisă, în spătă, a știrilor, poate fi acceptată și ca activitate de divertisment, având chiar ca imperativ călăuzitor divertismentul. Acuratețea și relevanța mesajului din presa scrisă pot fi astfel judecate, în primul rând, sub raportul modei și în relație cu gustul popular, nu neapărat în raport cu interesul național și obiectivitatea datelor aride. Din această perspectivă, forma își are în sfârșit „revanșa“ asupra conținutului mesajului, deși se poate întâmpla și să îl submineze pe parcurs.

Disputa Maiorescu-Lovinescu privește procesul de negociere dintre formă și conținut și mai ales dimensiunea contemporană a aceastei dispute. În general, orice fenomen poate fi analizat prin prisma acestei negocieri care are loc între formă și conținut, și existența generală a acestei relații de negociere face posibil să putem folosi ca pe un tipar în analiza presei scrise democratice românești. Ca urmare, prin prisma acestei chei de analiză oferită de filosofia culturii, ne putem îndrepta atenția spre presa scrisă contemporană.

Este o iluzie să presupunem că putem identifica sau analiza, experimenta în orice fel substanță, conținutul de orice fel, fără forma sa. Presa scrisă este concepută în acest studiu ca unul dintre produsele tensiunii și negocierii care are loc între structură și conținut.

Chiar de la o primă vedere, putem aprecia faptul că structura și forma presei scrise românești este influențată puternic de Occident din considerante tehnologice, de producție și comerciale. Ca urmare, susțin că relația dintre formă și conținut dezvoltă în paralel o relație între „profilul“ capitalist al presei scrise (românești) și un conținut, sperăm noi, democratic, al aceleiași prese scrise (românești). De observat că și conținutul și forma se influențează reciproc. Spre exemplu, de fiecare dată când presa scrisă românească abordează probleme privind integrarea României în Uniunea Europeană, informația este în formă, ca și în conținut pozitivă, proințegrare, punctată de multe detalii tehnice, mai puțin comprehensibilă și favorizează interacția socială, atât între cititori (schimburile de păreri pe aceste teme mai tehnice), cât și între cetățeni și organele de informare și gestionare de programe (de finanțare) europene. La fel, de fiecare dată când presa scrisă românească abordează probleme privind corupția, informațiile sunt

mai puțin structurate (căci nu există forme tip de abordare sau relatare a acestui subiect mai recent abordat de presa scrisă românească), mai accesibile structural și negative, desigur.

Forma presei scrise românești este puternic influențată de către Occident: de la formatul propriu-zis al ziarelor la amplasamentul articolelor și al materialului fotografic și până la modul de structurare al articolelor (care, profesionist vorbind, chiar și trebuie să urmeze toate modelul lui Lasswell de prezentare, cei cinci „c“ — cine, ce, când, cum, cauza, chichiță) și — cel mai grav aspect — până la barbarismele și la neologismele folosite fără discernământ și în număr mult prea mare. Am menționat faptul că, pe de altă parte, și maniera tehnologică de obținere fiind aceeași, dar și considerentele comerciale fiind similare, este normal ca și „produsul“ să fie foarte similar. Ca și în Occident, presa scrisă românească devine obiectul predilect al criticii sociale⁶, luând locul capitalismului și corupției de toate formele, deși desigur există totuși și anumite excepții.

Presă scrisă românească este, ca și cea occidentală, un produs care este *strukturat* pe dimensiunile capitalismului și democrației, manifestând aşadar atât caracteristici democratice, cât și caracteristici capitaliste. De la bun început nemulțumirea analistului este canalizată spre relativul deficit de democrație din conținutul presei scrise românești. Pe fiecare dintre palierile de analiză deschise în cadrul zonei informative a mesajului de presă putem înregistra acest relativ deficit de democrație:

1. presa scrisă românească este insuficient accesibilă, încărcată de barbarisme, neologisme și termeni tehnici;
2. presa scrisă românească este insuficient favorabilă acțiunii sociale;
3. presa scrisă românească oferă în mod predominant informație negativă (desigur, în ultimul an înundațiile și criza aviară, precum și problemele puse de starea drumurilor, nu au stimulat deloc prezența informațiilor pozitive);
4. informația personalizată din presa scrisă este preponderent elitistă;
5. presa scrisă românească oferă informație prea puțin critică, haotică, în ceea ce îi privește pe politicieni, sistemul politic, *status quo*-ul etc., fără a urmări desfășurarea evenimentelor și fără a informa despre deznodământul unor anchete de corupție, spre exemplu (fără *follow-up*-uri).

Dar, putem să identificăm, de asemenea, și elementele caracteristice pe fiecare dintre aceste „axe“ adiacente de analiză: cea democratică și cea capitalistă.

Consider că avem, din perspectiva procesului de negociere inherent care are loc între formă și conținut, o confruntare fascinantă între preocupările democratice privind presa scrisă (românească) și preocupările capitaliste privind presa scrisă (românească). Presă scrisă, chiar și prin forma sa, tot inițiază un proces de negociere între aceste preocupări democratice privind presa scrisă (românească) și preocupările capitaliste privind presa scrisă (românească). În cazul presei scrise românești preocupările democratice sunt umbrite de cele capitaliste, dar și de corupție și de concepțiile tradiționaliste care aduc atingere relațiilor de gen,

⁶ Vezi și argumentele aduse de către Gilles Lipovetsky, în lucrarea sa *Amurgul datoriei. Etica nedureroasă a timpurilor democratice*, București, Editura Babel, 1996.

minoritare și rasiale democratice. Această inedită perspectivă filosofică asupra subiectului oferă și ocazia discutării măsurii în care presa scrisă românească este influențată de cea occidentală și a rolului acestei influențe. Dar, mai întâi, să precizăm la ce se referă aceste preocupări democratice și capitaliste privind presa scrisă (românească).

Din perspectiva mea, conținutul presei scrise trebuie să răspundă unui *fond* dat de următoarele preocupări *democratice*, sarcini pentru presa scrisă: 1. apărarea dreptul oamenilor de a fi informați pe subiectele relevante pentru bunăstarea lor, atât ca cetăteni, cât și ca persoane cu vieți private; 2. contribuirea la creația și menținerea unui climat de toleranță; 3. susținerea antiracismului și descurajarea atitudinilor anti-gender sau antiminorități; 4. luarea de atitudine împotriva tuturor manifestărilor de standarde duble; și 5. susținerea prin toate producțiile de presă scrisă a domniei legii. În aceeași perspectivă presa scrisă ar trebui să răspundă următoarelor preocupări *capitaliste* dincolo de cele privind forma: 1. apărarea dreptului oamenilor de a fi informați pe subiectele relevante pentru bunăstarea lor, în calitate de consumatori; 2. contribuie la globalizare.

De multe ori, preocupările democratice ajung să fie secundare în raport cu preocupările capitaliste, ceea ce afectează deopotrivă forma informației și conținutul său. Dar, de multe ori, împotriva tradiției românești de jurnalism⁷, există un prea mare accent pus pe calomnie, senzaționalism și sex față de accentul pus pe subiecte ținând de reprezentarea politică și participare sau pe subiecte ca săracia și corupția.

Gina Stoiciu (1995) scrie în „Le post-communisme en deroute mythologique“ despre faptul că România a tot privit spre Occident pentru a visa, pentru a-și găsi un model, un tel sau chiar, am putea spune, un salvator.⁸ În locul unui salvator, s-a confruntat cu realitatea unor preocupări financiare a căror prezență covârșitoare decide atât în privința formei, cât și a conținutului presei scrise occidentale. Astfel, autoarea consideră că nu este de mirare că, în decursul acestei „dezvălăjiri“ occidentale, îndepărtarea de trecut a presei scrise spre o presă democratică, câine de pază al democrației, este înceată în toată Europa de Est.

Problema care rămâne de interes pentru o astfel de analiză rămâne următoarea: poate jurnalismul românesc să devină „sincron“ cu jurnalismul occidental în ceea ce privește caracterul democratic al informațiilor și atitudinilor prezентate în conținutul presei scrise, depășind faza în care este deja „sincron“ cu o formă capitalistică occidentală?

În condițiile în care jurnalismul eminescian și cel interbelic nu mai acționează ca matrici de orientare pentru jurnalismul românesc din zilele noastre,

⁷ Sunt de acord că este cu adevărat foarte dificil să vorbim despre tradițiile românești în jurnalism. Subiectul este complex, iar acest studiu are în vedere dezvoltarea altor aspecte, mai filosofice. În plus, precauțiile pentru a nu cădea nici în capcana nihilismului („nu putem spune că am fi avut jurnalism în România“) sau a „nostalgiei“ („nu ne vom ridica niciodată la nivelul gazetăresc eminescian“) ar putea prelungi și mai mult acest tip de considerații. Mă voi limita aici la a explica faptul că prin „tradiția“ jurnalistică, alta decât cea comună, înțeleg vîrfurile realizărilor jurnalistice din perioada clasică a culturii române, respectiv cea dintre cele două războaie mondiale, când România era o democrație recunoscută, iar jurnalismul orientat mult mai mult spre dimensiuni intelectualiste și etice, tradiție ce poate fi recuperată fară a pierde specificul jurnalismului în raport cu alte specii literare...

⁸ Gina Stoiciu, „Le post-communisme en deroute mythologique“, *The Global Network*, no. 2, mai 1995, p. 14.

pentru motive complexe de evoluție culturală și istorică, rămâne încă de depășit „tradiția comunistă“ a presei scrise românești, ceea ce este încă problematic, considerând caracteristicile sale principale: lipsa de respect pentru libertatea de exprimare; „limba de lemn“ ca formă de exprimare tehniciстă (spre exemplu, în privința integrării europene, dar și pe alte subiecte); lipsa de interes pentru comunitate (în cotidiane, în special) și pentru încurajarea participării și a interacțiunii publicului pe probleme relevante pentru cultura democratică și democrație (nici măcar în presa televizată); lipsa obiectivității (lipsa exercițiului de a prezenta și punctul de vedere al părții adverse); abordări orientate spre monolog și impunerea unui punct de vedere în defavoarea tuturor celorlalte; lipsa tradiției jurnalismului de susținerea unor cauze; lipsa tradiției jurnalismului de investigație.

Această tradiție jurnalistică învechită face posibile, adesea, existența corupției și trecerea cu vederea a dezideratelor democratice în favoarea considerențelor capitaliste și a intereselor unei elite înguste sau a unui grup cu interese dubioase (eventual de tip mafiot). Ceea ce petrece este ca și cum, în drumul către pluralism, monologul dictatorial se sparge în mai multe mici monologuri. Poate deveni jurnalismul din ce în ce mai mult un mediu care favorizează dialogul?

După cum observă Daniela Rovența-Frumușani, triada femeie/mass-media/societate este o Miză și un indicator, atât pentru democrație, în general, în România, cât și pentru presa scrisă democratică, în particular. O presă scrisă românească, democratică și înnoită necesită mai mult dintr-un anume conținut. Este necesar un conținut prin care „periferia“ — minoritățile diverse și problemele marginalizate ale societății românești (până nu demult, corupția și, în continuare, sărăcia) — să fie făcute vizibile, exprimate prin presă, urmărite în procesul lor de eradicare, într-un dmers mai amplu de valorizare a diferențelor (minorități sexuale și etnice, tineri). În termeni mai degrabă moderniști și chiar maiorescieni, ea subliniază și atenționează că „nu există democrație fără participare și nici cetățenie fără educație“.⁹ În continuare, ea explică modul în care este normal că se trece greu de la natura „oarbă la gen“ a presei scrise socialiste la asumarea liberă a diferenței de gen și la promovarea unei asemenea atitudini. În locul unor asemenea deschideri, nu există decât o explozie a corporalității feminine în peisajul presei scrise românești.

Revenind la relativa absență a jurnalismului de investigație în România, aceasta trebuie pusă în relație cu acest conținut democratic volatil al presei scrise. Presa scrisă desigur că trebuie să aibă o formă capitalistă, dar trebuie înțeleasă și aspectul conform căruia *însăși existența presei depinde de conținutul său democratic*, de capacitatea acestui conținut de a susține în mod eficient cultura democratică, acea democrație pe care se sprijină. Lăsată în seama intereselor de moment și a unor „elite“ dubioase, presa scrisă este elitistă, fără informație critică, încurajând un public pasiv, lipsit de posibilitatea unor forumuri care să îi permită un dialog direct cu factorii de decizie și cu „potențiații“, neechilibrat în

⁹ Daniela Rovența-Frumușani, „The Woman in Post-Communist Society and Mass Media“, *The Global Network*, nr. 2, mai 1995, p. 45.

timpul acordat diferitelor personalități și partide politice, neinteresată de participarea publicului și deci nici de structurarea unei posibile participări a societății civile. Lăsată în seama intereselor de moment și a „elitelor” dubioase, asistăm la diminuarea și dispariția preocupațiilor democratice pentru realizarea unei prese scrise democratice.

Presa scrisă românească are o formă capitalistă, dar nu neapărat și acest necesar conținut democratic datorită acestei „tradiții comuniste” de jurnalism. Privind presa de astăzi, am putea spune că rădăcinile sale sunt doar în parte democratice, în timp ce fructele sale sunt capitaliste.¹⁰

Moștenirea lovinesciană pentru cultura română în general și pentru presa scrisă românească în particular este, prin natura sa, mai mult normativă decât descriptivă și ar putea fi formulată astfel: „Mass-media trebuie să fie liberă. Nu trebuie să existe și nici nu s-ar putea legitima vreun centru care să dicteze formele și conținuturile presei scrise în lume. Presa scrisă nu există decât liberă, iar libertatea sa este validată în măsura în care este democratică. Centrul creator este pretutindeni, problemele de interes ale presei scrise fiind pretutindeni. Presa scrisă trebuie să fice acordată la diversele conținuturi democratice și etice oriunde apar. În spirit lovinescian, regulile comune ale presei trebuie mai ales imitate și împrumutate, pentru ca presa scrisă să se pună în slujba a ceea ce este etic și democratic“.

În acest punct, perspectiva lovinesciană ne retrimite la cea maioresciană, complementară, pe care o și omagiază. Aceasta în sensul că presa scrisă românească ar trebui, dacă împrumută totuși anumite elemente democratice de la presa scrisă occidentală, să nu o facă în mod necritic, numai pentru că sunt occidentale și „la zlă“, ci pentru că pot fi utile în acest context al unei nevoi stringente de a crește caracterul democratic al presei scrise românești pentru stimularea valoilor democratice în societatea românească în întregul ei.

¹⁰ Există un fenomen de profundă „dezvăjire“ în presa scrisă românească, ce se petrece de cel puțin zece ani. După o perioadă inițială relativ scurtă, după 22 decembrie 1989, când presa scrisă românească era percepță ca „salvator“ al democrației, astăzi democrația presei este de găsit într-o nostalgie de tipul „vârstei de aur“. Iar perioada vizată nu este cea de dinainte de 1944, ci cea de după „evenimentele din decembrie“.